

Мар'яна Долинська

ДЕКІЛЬКА ЗАМАЛЬОВОК ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРЕНІВ ЛЬВОВА

Інтерпретації актових документів початку XVII ст.

Від найдавніших часів нерухомість була великою цінністю для будь-якого власника. У збереженні її цілісності важливу роль відігравали межі. Тому існує чимало документів, які описують або підтверджують лінії пробігання границь між власністю як однієї, так і різних юрисдикцій. Чимало актів такого типу, з-поміж матеріалів Центрального державного історичного архіву України у Львові, згруповані за львівськими міськими селами. Досить інтенсивний процес опису меж відбувався в останній третині XVI – початку XVII ст., що було зумовлено інтерцією про розмежування Любельської згоди (Intercizę* Zgody Lubelskiej¹).

В окремих з цих документів, крім фактологічної бази, можна несподівано натрапити на дуже яскраві замальовки тогочасного життя. Нетипові вкраплення до актів надаються для мікроісторичних студій, дають можливість відтворити елементи характеру чи вдачі якоїсь відомої чи невідомої особи.

1622 р. було здійснено громадський перерахунок Біраковського або Абрковського² лану³. Документ в першому пункті оголошував, що від ставу лан має належати панові Кампіянові⁴, але він поступається на користь міста узбіччями над Пелчинським ставом⁵, залишаючи собі залишок лану. Мартина Кампіяна його сучасник і родич, автор однієї з найдавніших хронік Львова Бартоломеї Зиморович змальовує як особистість енергійну і

дуже ініціативну, який „звик доводити гарні справи до кінця”⁶. В пам'яті сучасників і нащадків міський райця і бургомістр Мартин Кампіян асоціюється з будівництвом нової вежі на ратуші, вишуканої власної каплиці біля катедрального собору, головним судовим процесом⁷. Перший пункт згаданого документа сформульовано так, що складається враження, ніби видатний громадянин міста Львова початку XVII ст. безкорисливо віддає іншим громадянам міста частину своїх земельних володінь. Люзію розбиває другий пункт, де йдеться про те, що місто, в свою чергу, надає панові Кампіянові такі терени: від Пелчинського ставу вгору до верховини діброви навпроти шпиталю Св. Лазаря, де висипано кіпець⁸; звідти до великої діброви при поперечному гостинці⁹, далі від місця, де від поперечного гостинця відбігає мала дорога¹⁰ в напрямі на Кульпарків, до місця при і нижче від джерел¹¹. Ця велика територія, значно краще розташована від стрімких південних схилів тодішньої Калічої гори, тягнулася в південно-західному напрямі щонайменше на 3 км (ширина, на жаль, в документі зовсім не вказана), її використання принесло міському райці, без сумніву, значні прибутки, а хитре формулювання про дар місту неужиткових схилів сприяло іміджу відданого інтересам міста урядника, яким він насправді не був.

Досить відомим документом є т. зв. Книга меж (Księgi granic)¹², датована 1607 р. Це кодекс малого формату в шкіряній палітурці з тисненим заголовком. В ньому описано як в останній декаді травня 1607 р. ревізори, вповноважені львівським магістратом, здійснили чотири виїзди, під час котрих

* умова щодо майнової справи

1 Центральный державный исторический архив Украины у Львові (далі – ЦДІА УЛ) – Ф. 52, оп. 1, спр. 498, арк. 370.
2 Лан з такими назвами не фігурує в „Інвентарі ста ланів” 1608 р., зате в обширному описі зміни власників лану Калічої гори станом на час між 1469-1500 роками фігурує дружина Миколая Гарбка (Арбка), як одна із спадкоємців цієї території (Долинська М. Неопублікований список „Головного інвентаря ста ланів...” 1608 р. для міста Львова // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: Збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – Вип. 7. – С. 100.), тобто назву Абрковський можна вважати одним із найменувань лану перед закріпленням традиційної назви.
3 ЦДІА УЛ. – Ф. 52, оп. 1, спр. 586, арк. 1-4.
4 Мартин Кампіян був на той час міським райцею, див. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. – Львів: Центр Європи, 2002. – С. 234-236
5 Млин на Пелчинському ставі станом на 1788 р. за методикою ретроспективної локалізації нерухомості локалізується за адресою вул. Д.Вітовського, 15 (ЦДІА УЛ. – Ф. 19, оп. 12, спр. 2, арк. 61зв.), тобто сам став тягнувся на схід попід стрімкі узгір'я сьогоденної Цитаделі, яку автор документа 1622 р. називає Калічою горою

6 Зиморович Б. Потрійний Львів. Leopoldis triplex. – Львів: Центр Європи, 2002. – С. 146.
7 Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст.: 36 док. / Під ред. Я. П. Кіся. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1961. – С. 195-201, № 65.
8 Певніше всього – це територія сучасного парку Культури разом із сьогоденною вулицею Гвардійською.
9 Поперечним гостинцем могла вважатися дорога, що приблизно співпадає з верхньою частиною вулиці А. Сахарова, відходила від сучасного стику вулиць княгині Ольги та А. Сахарова, і виходила на Стрийський гостинець,
10 Можливо, сучасна вулиця Княгині Ольги, яка на літографічній карті 1841 р. називається „дорогою на Наварію” або нинішня вул. Бойківська.
11 Джерела, що витікають в районі кінотеатру „Орлятко”, їхні потоки формували потік Сорочу – складову Полтви. Ще у 1638 р. вважали, що початок Полтви знаходиться саме біля Кульпарківських ставів (ЦДІА УЛ. – Ф. 52, оп. 1, спр. 497, арк. 73 „krynice u źródła, od których się rzeka Połtew poczyna”).
12 ЦДІА УЛ. – Ф. 52, оп. 2, спр. 702, арк. 1–7.

уточнювали межі: між старостинською юридикою і передмістям (20.05); між передмістям і міським селом Кульпарків (29.05); між передмістям та селами Скнилів, Зимновода і єпископським селом Рясна (30.05).

Розширена версія опису меж Кульпаркова є в матеріалах, присвячених цьому міському селу¹³, у вигляді виписки з комплексу лонгерських книг. Спочатку йдеться про те, що: „ Дня 29 травня [1607 р.] пани ревізори виїхали від тих [межових] наріжників, до яких заїхали попереднього дня, тобто в кінці Гандльовських і Вонсовських ланів»¹⁴. Далі докладно описується нерухома власність у південному напрямі. Перелік прізвищ і вимірів у ліктях несподівано переривається таким фрагментом: „... ревізори зупинилися на прохання корчмаря, який скаржився на вїйта, а саме, що вїйт безправно зорав і засіяв собі кусень ..., з чого сплачує громаді по шість грошів річно. [Корчмар] вимагав, щоб у вїйта відібрали цей обшар і віддали йому, як такому, що немає ніякого поля, окрім луки. На що вїйт відповів, що цей обшар завжди лежав даремно, крім того, сокільничани прокладали собі гостинець через ріллю селян, запобігаючи цьому [вїйт] зважився на виорання та посів обшару, за що давав громаді по 6 грошів на складку для жовнірів. Ревізори, визнавши, що вїйт не має прав щодо цього обшару, ані не міг зважитися до [його] орання без дозволу міських господарів, до того ж корчмар не має ніякої рілли, а сплачує чималий чинш, наказали, щоб цього року вїйт віддав корчмареві [кожну] третю копу, а пізніше той обшар вже буде належати корчмі, що [рішення] визнали обидві [сторони]“. Видається, що несподівану вставку до тексту, в якому тільки фіксувалася нерухомість, навіть не варто коментувати. Мотивація рішення про передачу земельного наділу корчмареві тим фактом, що він зовсім не володіє ріллею, не витримує жодної критики, до того ж сумнівним є юридичне право землемірної комісії вирішувати питання про зміну землевласника. Вирішальним фактором, можливо, став саме фах корчмаря, який мав можливість добре погостити „панів ревізорів“; не виключено, що вони й переночували при корчмі, оскільки згаданий епізод відбувся 29 травня, а наступного дня ревізори вирушили в напрямі на Скнилів, тобто не мали часу повертатися в середмістя і назад. Щедрий частунок корчмаря міг так вплинути на комісію, яка після цього й вирішила проблему на його користь.

Видається, що в історіографії Львова добре опрацьовано історію міських сіл маґдебурзького періоду, зокрема села Замарстинів. При прочитан-

ні документів впливають певні неточності і нові факти.

Найтрадиційніше викладена історія майнової належності Замарстинова у листі початку XVII ст., написаного Ієронімом Бачмагою від двору замкової юрисдикції до міських райців¹⁵: Тут стверджується, що зі 100 міських ланів Зомерштейн Старий купив 12¹⁶. На 1423 р. міські райці тільки визначили тогочасні межі і відзначили вольності пана Зомерштейна, місто не наклало на цього посесора інших зобов'язень, бо 100 ланів були подаровані. Зомерштейн молодий на прилеглих* до міста дванадцяти ланах, що йому законно належали, заклав Замарстинів**. Тому ґрунти, які Ян Зомерштейн заселив мешканцями, побудував на них млин і фільварок, належать йому на вічні часи. Підтвердити це документально складно, оскільки ніхто читати по-німецьки не вмів, а документи 180-річної давнини так написані. А ще говориться, що млин біля двору Зомерштейну продав Петро Штехер. Оскільки все написано по-німецьки, хто як хоче, так тлумачить¹⁷.

У документі не подано дати заснування міського села чи фільварку, вона фігурує в тексті між іншим і фіксує тільки момент придбання Зомерштейном дванадцяти ланів.

З копії*** свідчення райців від 1 грудня згаданого попередньо 1423 р. випливає, що на вказану дату Яна Зомерстіна (Jan Somerstin, Зомерштейн) вже не було серед живих, так само як і його дружини Катаріни та невістки, а на придбаних теренах вже існували млин, фільварок та млин „починаючи від Плебанового лану ... аж до межі Головська“¹⁸.

25 січня 1605 р. в Замарстинові був складений Акт опротестування [меж] між гміною Замарстинова і Львовом та вирок суддів (Akta protesty między gminą zamarstynowa a gminą m. Lwowa i wyrok inkwizytorow¹⁹). Документ розпочинається із твердження, що на час його складання використання землі склалося на користь замарстинівського двору, а далі подано, так би мовити коротку історичну довідку Замарстинова. Розпочинається вона з інформації, що Петро Штехер (Petrus Stecher) був райцею міста Львова та власником Замарстинова,

15 ЦДІА УЛ. – Ф. 52, оп. 1, спр. 492, арк. 110зв.

16 Лан – одиниця площі, рівна приблизно 25x104 м², територією, виміряною в ланах, наділялися в пізньому середньовіччі маґдебурзькі міста. В натурі це була дуже витягнена земельна ділянка довжиною біля 2300 м і шириною понад 100 м.

* Мається на увазі, що територія Замарстинова безпосередньо межувала з Краківським міським (Татарським) передмістям.

** Тут дати заснування міського села чи фільварку не подано, вона фігурує вище в тексті і фіксує тільки момент придбання Зомерштейном дванадцяти ланів.

17 Там само. – Арк. 111.

*** Оригінал документа зберігається в збірці дипломів ЦДІА УЛ.

18 52-1-492 арк. 1. (poczawszy od Plebanowc łanu między wrzict aż i do między do Hołowska).

19 ЦДІА УЛ. – Ф. 52, оп. 1, спр. 492, арк 102.

13 Там само. – Оп. 1, спр. 497, арк. 51-52.

14 Лани тягнулися до південно-західної межі Галицького передмістя Львова.

так само, як і його предки. 1423 р. Штехери продали Замарстинів Янові Зомерштейну, і від того часу родина Зомерштейнів отримала прізвисько Штехер. Штехера по-польськи називали Стачора (staczora), а руською мовою – Снадзь (snadz)*, бо вживані в німецькомовній грубій книзі привілеїв від 1423 р. чужі слова були важкі для вимовляння (вжитку) полякам і русі (...za thym polakom albo russi nie własnie słowa były do wymowy.)²⁰.

Інший запис того ж акту стверджує: за свого життя Ян Зомерштейн купив від Петрихи Штехер (Piotrowey Stecherowey) дев'ять прутів спадщини, що лежать при млині Грегора Штехера²¹, які після його (Зомерштейна) смерті успадкувала Катаріна. Райці додали йому ще один прут, щоб була вільна дорога до його фільварку, що лежить біля Головська, щоб і фільварок, і гребля краще прилягали до міста. [Територію, якою володіють всі Зомерштейни] між межами Головська і Збоїськ, називають фільварковою осадою і Волею, що містить в ширину десять прутів**.

До 1502 р. Замарстинів переходив до різних спадкоємців, з яких Петер Ліндрж (Piotr Lindrz) загнував(?) Волицю і Заріччя або Поріччя (Wolica у Zarzeczce albo Porzeczce zasiadło). Як сучасні райці отримали на них право – невідомо, в документах нічого немає, вони починаються лише від 1603 р.²²

Тим не менше, в іншому місці сказано, що, як впливає з Раецьких книг, 1599 р. в Замарстинові тягнувся лан костелу Діви Марії, виділений зі ста ланів монахином. (Co z Act pp. Radzic Lwowskich ... A[anno] 1599 I thu in bonis Zamerstiniw lan Panny Maryi rzeczony ex centum laneis na kościół in prima Qiuisions centum laneorum didycowane od pp. Kościelnycu jure²³).

Читаючи окремо кожен з цих записів, можна допустити, що, переслідуючи ті чи інші майнові інтереси, зацікавлена особа маніпулювала даними документів на свою користь. Але в текстах тричі наголошується, 180-200 роками раніше документація велася по-німецьки, що складало велику перешкоду для розуміння їх сучасниками початку XVII ст. Згадані в різних місцях прізвище Штехерів, лан костелу Діви Марії (Марії Сніжної), присілки

Поріччя і Волиця, млин, що належав до Замарстинівського маєтку (млин Штехера)²⁴, дають підстави вважати, що йдеться про первинне ядро просторової локації міста на магдебурзькому праві останньої третини XIII ст., коли князь Лев наділив німецького вейта Бертольда Штехера нерухомістю (млином і місцевістю Винник). Адже всі згадані просторові елементи оточували міське село Замарстинів: лан віддаляв його на півдні від Старостинської юридики (королівського Краківського передмістя), на західній межі лану стояв млин Штехера, а далі на захід локалізовані присілки Поріччя і Волиця.

У самому Замарстинові лани тягнулися з півдня на північ, тобто не так, як на Краківському передмісті і майбутніх селах Клепарові і Великому та Малому Голосках, що вказує на різночасовість вимірювання терену Замарстинова від решти міських ланів. Надзвичайно цікавим є документ, в якому площа Замарстинова подана не в ланах, а в прутах. Ця одиниця площі мусила бути дуже архаїчною, адже не може мати нічого спільного з відомими в історичній метрології прутами, оскільки названі пруту не є співмірними навіть з вузькою стороною лану (5,33 м – прут і понад 100 м – вузька сторона лану). З етнографічних даних кінця XIX ст. випливає, що на той час лан мав 16 прутів або шнурів 6 локотних²⁵, крім того при вимірюванні площі його довжина не була однаковою, а „поселенці дбали лише про означені ширини лану.“

Перелічені нюанси схилиють до висновку, що якийсь Штехер (можливо, навіть, Бертольд) був засновником і першим власником пізнішого Замарстинова. Залишається тільки знайти підтвердження, що первісно село називалося Винники.

* Перекласти не вдалося.

20 Там само. – Арк. 109. Мабуть, Петро Штехер посаду райці отримав у спадок, бо в тексті сказано „był Consul Leopolis od 200 lat“.

21 Долинська М. Млин Грегора Штехера сьогодні знаходився б при вул. Лемківській на території лако-фарбного заводу

** Прут (chorda, fenus) = 7,5 ліктя. Шнур як міра довжини = 10 прутів. Малий шнур = 10 малих прутів = 125 стіп (1 ст. = 0,314 м), тобто 1 прут=3,9 м. Або 1/2 курії = 60 стіп (21,3 м) = 4 пруту, в такому випадку 1 прут = 5,33 м.

22 Там само. – Арк. 111 зв.

23 Там само. – Арк. 109 зв.

24 Долинська М. історична топографія Львова XIV–XIX ст. – С. 149-150, 154-155, 218-221.

25 Зубрицький М. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріяли до історії Галицького села / Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали. – Т. 1. – С. 297.